

L'ORDINACIÓ MEDIEVAL DE LA CATEDRAL
DE VALÈNCIA *NON CANTETUR CANTUS
DE ORGUE VEL DE CONTRAPUNT*:
UNA REVISIÓ D'UN MITE HISTORIOGRÀFIC

FRANCESC VILLANUEVA SERRANO

Investigador independent

RESUM

Aquest treball conté una síntesi historiogràfica i una posterior anàlisi directa de les fonts en relació amb una interessant, i nombroses vegades citada, ordinació medieval de la catedral de València referent a la pràctica polifònica. L'objectiu és desfer confusions i rebatre interpretacions discutibles que, al voltant d'aquesta norma, es varen generar pels primers autors que la citaren i que han sigut reproduïdes pels més recents. L'article es completa amb una primera aproximació a diversos aspectes relacionats amb la pràctica polifònica a la institució en aquella fosca època tant d'ordre intern —la reglamentació, els oficis, els músics o els llibres— com contextuals. Aquesta ràpida panoràmica abraça el període 1392-1437, que conclou amb la mort d'Antoni Sanç, un rellevant músic en qui concoregueren simultàniament els càrrecs de rector de les escoles de cant catedralícies i de mestre de la capella del rei Alfons el Magnànim.

PARAULES CLAU: catedral de València, edat mitjana, cant d'orgue, contrapunt, escoles de cant, Antoni Sanç, Simó d'Amor, Martí I l'Humà, Alfons V el Magnànim.

THE CATHEDRAL OF VALENCIA'S MEDIEVAL ORDINANCE
NON CANTETUR CANTUS DE ORGUE VEL DE CONTRAPUNT:
A REVISION OF A HISTORIOGRAPHICAL MYTH

ABSTRACT

This paper presents a brief historiographical summary and a subsequent analysis of the sources of a medieval ordinance extant in the Cathedral of Valencia. This ordinance is an interesting document about polyphonic practice at this church, which has been cited several times over the past century. Our aim is to clear up misunderstandings and to refute

contentious interpretations made by the first scholars to study the document and reproduced in subsequent studies by more recent authors. Likewise, this paper takes a preliminary approach to different aspects of polyphonic practice at the Cathedral of Valencia, involving both the Cathedral's internal organisation – regulations, trades, musicians and music books – and the context of this practice. This brief overview covers the period 1392-1437, concluding with the death of Antoni Sañç, an outstanding musician who was at the same time rector of the Cathedral Singing School and chapel master of King Alfonso V the Magnanimous.

KEYWORDS: Cathedral of Valencia, Middle Ages, polyphony, counterpoint, medieval singing schools, Antoni Sañç, Simó d'Amor, Martin I the Human, Alfonso V the Magnanimous.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ

El 1925, el canonge de la seu de València José Sanchis y Sivera obria un article dedicat a orgueners que van treballar a la capital del regne durant la baixa edat mitjana amb les paraules següents:

No es posible determinar cuándo empezó el uso del órgano en la Catedral de Valencia, para donde sin duda se construiría el primero que hubo en la diócesis; sin embargo, es indudable que su uso es muy antiguo, pues ya el obispo Vidal de Blanes (1356-69) publicó una ordenación *quod non cantetur in coro cantus de orgue, vel de contrapunt*, sin expresa licencia y voluntad suya.¹

Deixant a banda l'evident confusió de l'erudit valencià amb el significat de l'expressió *cant d'orgue*, l'existència de la interessant ordinació, que citava sense referència arxivística, ja venia acompanyada d'una cronologia aproximada aportada per l'autor sense més justificació: durant l'episcopat de Vidal de Blanes (1356-1369).

La informació proporcionada per Sanchis y Sivera, molt atraient a causa de la fretura de notícies sobre la pràctica polifònica a les catedrals hispàniques en temps tan primerencs, no va passar desapercebuda per a Higiní Anglès, el qual va arregar-la només sis anys més tard en la seua edició del còdex musical de Las Huelgas:

Segurament hauríem conservat més música a veus dels temps vells, si no hagués estat la butlla *Docta sanctorum Patrum decrevit auctoritas* que Joan XXII publicava els anys 1324-25. És coneguda la relació amistosa dels nostres reis i de la Jerarquia eclesiàstica espanyola, amb els papes de la Cort d'Avinyó; és conegut també com sa-

1. José SANCHIS Y SIVERA, «Organeros medievales en Valencia», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 86 (abril-juny 1925), p. 467. Agraïsc a Andrea Bombi la seua ajuda en la localització d'aquesta referència.

bien proteger-se mútuament. L'ordenació del bisbe Vidal de Blanes (1356-69) «quod non cantetur in coro cantus de organo, vel de contrapunt» a l'església de València, no té per nosaltres cap altra explicació.²

Anglès reproduïa quasi literalment el títol de l'ordenació aportat per Sanchis y Sivera³ —més avant es veurà que és inexacte— al mateix temps que continuava sense indicar la font original de la informació, les quals coses semblen assenyalar que va prendre la notícia directament de l'article del canonge valencià, malgrat que no el cita. No obstant això, el musicòleg català ometia la matisació de Sanchis y Sivera al títol de l'ordenació respecte del fet que la pràctica polifònica podia ser admesa a la catedral amb la corresponent autorització. Així, el que transmetia ací Anglès per primera vegada era la idea inexacta d'una prohibició —malgrat que no esmenta el terme— del cant polifònic a la seu valenciana. D'altra banda, en aquesta publicació es planteja per primera vegada una interpretació sobre els motius d'aquesta aparent prohibició en considerar l'ordenació valenciana com una conseqüència local de la ben coneguda decretal o butlla *Docta Sanctorum* (1324-1325) del papa Joan XXII, la qual condemnava i prohibia les noves pràctiques polifòniques del seu temps.

El mateix autor, el 1940, tornava a fer referència a l'ordenació valenciana amb les paraules següents:

Lo que pasa con la música polifónica en la capilla real de Aragón, ya desde principios del siglo XIV y más aún en tiempo del Magnánimo, que tanto la amaba, contrasta con lo que acontecía en muchas catedrales españolas, en las cuales, no sabemos si por una interpretación de la Bula *Docta sanctorum Patrum*, que el Papa Juan XXII publicó en Avignon en 1324-25, o por qué sería, se restringió mucho el uso del canto polifónico, incluso a principios del siglo XV y aun en la catedral de Valencia, a pesar de ser esta ciudad, como hemos visto, una de las primeras de nuestra península por lo que a la música se refiere. La Ordenación del obispo Vidal de Blanes (1356-69) «quod non cantetur in coro cantus de organo, vel de *contrapunt*», en aquella iglesia, fue incluso repetida aún en las ediciones impresas de las *Ordenaciones* de aquella diócesis.⁴

En aquest moment, els coneixements del musicòleg català sobre l'ordenació, així com la interpretació del seu significat i de la seua motivació, havien variat. D'una banda, Anglès ens informava que el text de l'ordenació es podia consultar en certs impresos de les *Ordenaciones* de la diòcesi valentina, malgrat que no es-

2. Higiní ANGLÈS, *El còdex musical de Las Huelgas*, vol. 1, p. 93.

3. L'única diferència és que Anglès transcriu *organo* en lloc de l'original *orgue*, la qual cosa sembla una correcció, voluntària o no, per a adaptar aquest mot valencià al llatí en què està escrita l'ordenació. En canvi, el mateix autor no aplica semblant modificació a l'altra paraula que figura en llengua vernacla: *contrapunt*.

4. Higiní ANGLÈS, «La música en la corte del rey Don Alfonso V de Aragón, el Magnánimo (años 1413-1420)», a *Higiní Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 955-956.

pecífica en quines publicacions. Aquesta falta de concreció i el fet que tornava a reproduir l'inexacte títol de la norma valenciana que havia fet servir en la publicació anterior suggereix que l'autor no havia consultat directament aquests impresos que cita, sinó que la informació de l'existència d'aquestes fonts li havia arribat a través d'una altra persona, que bé pogué ser el mateix canonge Sanchis.⁵ D'altra banda, Anglès començava a dubtar si l'ordinació de la catedral era una conseqüència de la instrucció de Joan XXII o si el seu decret podia respondre a una altra raó. Per a acabar, el musicòleg maspujolenc considerava ara la norma com una restricció del cant polifònic i no com una prohibició. Malgrat totes les novetats ara introduïdes, Anglès es remetia ací, en nota a peu de pàgina, únicament a la seua publicació anterior del còdex de Las Huelgas.

No quedaria ací la relació del pioner musicòleg amb l'ordinació valenciana. El 1957 tornava a esmentar-la en un altre treball d'aquesta manera:

Al terminar este breve esbozo histórico, me complazco en recordar que en la catedral de Valencia, en tiempo del obispo Vidal de Blanes (1356-1369), se publicó una Ordenación que decía «Item Episcopus et capitulum... ordinarunt quod de caetero in choro Sedis praedicta non cantetur cantus *de organo*, vel de *contrapunt*, sine expressa licentia et voluntatis domini Episcopi supradicti vel praecentoris Sedis praedictae». Con este nombre «cantus de organo vel de contrapunt» se entendía a la sazón en España la música polifónica. No sabemos como explicarnos esta prohibición, que, según algunos historiadores, existió un tiempo también en la catedral de Barcelona. Ni podemos creer que ello fuera sólo como una consecuencia de la decretal de Juan XII aplicado con criterio demasiado rigorista por los días que la capilla pontificia de Avignon había ya encontrado una polifonía sagrada tan digna de figurar en los actos del culto religioso.⁶

Per primera vegada, ací s'aportava un fragment més gran del text de l'ordinació. Això suggereix que, entre els dos treballs anteriors, Anglès va poder accedir a alguna font o bé li varen proporcionar el text d'aquesta, malauradament una vegada més silenciada. A més, Anglès feia un pas més enrere pel que fa a la seua idea inicial que aquesta norma catedralícia s'haguera produït en seguir les instruccions papals però tornava a interpretar-la com una prohibició, ara sí, expressament.

L'ordinació medieval valenciana no ha sigut oblidada pels investigadors de les darreres dècades. Malgrat la manca de justificació de les fonts d'aquest rellevant document en les obres dels autors predecessors, l'autoritat d'aquests ha sigut segurament decisiva perquè els investigadors posteriors hagen incorporat referències a aquesta norma catedralícia en els seus treballs respectius, citant Sanchis o Anglès, encara que seleccionant i adaptant el contingut transmès a les necessitats

5. En aquest cas, la informació li hauria arribat necessàriament amb anterioritat al 21 de maig de 1937, quan Sanchis y Sivera va morir.

6. Higiní ANGLÈS, «La música sagrada de la capilla pontificia de Avignon en la capilla real aragonesa durante el siglo XIV», *Anuario Musical*, núm. 12 (1957), p. 43-44.

respectives.⁷ No obstant això, poden observar-se algunes tendències més comunes en aquestes mencions. D'una banda, la cronologia fixada en l'episcopat de Vidal de Blanes (1356-1369), que va partir de Sanchis i que Anglès va seguir invariablement, ha sigut una absoluta constant de la qual no ha escapat cap de les citacions a l'ordinació més recents. D'altra banda, en la majoria de les referències posteriors a Anglès es pot trobar expressada, de diverses maneres, la darrera idea d'aquest investigador sobre el caràcter de prohibició, per part de la norma, quant a les pràctiques polifòniques a la seu de València. Finalment, malgrat l'evolució de l'opinió d'Anglès tendent a relativitzar la influència de la instrucció de Joan XXII en l'origen de l'ordinació valenciana, la majoria d'autors posteriors han adoptat

7. Les referències que hem pogut localitzar, ordenades cronològicament són: «Así pues, lo único que en concreto hizo la decretal [de Joan XXII] fue limitar algunos excesos en los que aquella [la música religiosa] había incurrido, al tiempo que brindaba la posibilidad de eliminar la música nueva en aquellos templos a cuyos altos cargos no les agradara. Ignoramos si fueron muchos y por cuánto tiempo mantuvieron la prohibición. [Nota a peu de pàgina] Resulta curioso observar, por ejemplo, que el obispo de Valencia Vidal de Blanes (1356-69) todavía promulgó durante su mandato una orden destinada a prohibir la ejecución del “cantus de organo vel de contrapunt” en la seo valenciana (Anglés/Hu 1, pág. 93)» [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 10]; «La catedral de Valencia tuvo su capilla musical desde muy antiguo. El obispo Vidal de Blanes (obispo de Valencia desde 1356-1369) “publicó una ordenación quod non cantetur in choro cantus de orgue vel de contrapunt”». [Nota a peu de pàgina:] Citado por Sanchis Sivera en «Organeros medievales en Valencia. Rev. de Archivos, Bibliotecas y Museos; Madrid, 1925» [José CLIMENT, «La capilla de música de la catedral de Valencia», *Anuario Musical*, núm. 37 (1982), p. 55]; «En pleno apogeo del Ars Antigua —mediado el siglo XIV— el obispo Vidal de Blanes publicó una ordenación para que no se cantara en el coro “cant de orgue o de contrapunt.”» [José CLIMENT, «Las capillas musicales. La transición al barroco», a *Historia de la música de la Comunidad Valenciana*, 1992, p. 142]; «El chantre de la capilla de Martín I Simón de Amor, por ejemplo, fue “regente scolas cantus” de la catedral de Valencia. El obispo de aquella seo Vidal de Blanes (1356-69) había prohibido que el coro de la catedral de Valencia interpretase “cantus de organo vel de contrapunt”, en obediencia a la decretal de Juan XXII, pero treinta años más tarde ni Simón de Amor ni otros como él podían desconocer el nuevo arte polifónico» [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música medieval en España*, p. 253]; «El decreto de Juan XXII de 1325 desautorizando las innovaciones polifónicas del Ars Nova fue aplicado en Valencia por el obispo Vidal de Blanes» [José CLIMENT, «Valencia. II. Edades Antigua y Media», a *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, vol. 10, 2002, p. 646; José CLIMENT, «Valencia. II. Edades Antigua y Media», a *Diccionario de la música valenciana*, vol. 2, 2006, p. 524]; «no se sabe exactamente cuando empezó el uso del órgano en Valencia, aunque se puede afirmar que fue desde muy antiguo, posiblemente desde el siglo XIII y se supone que el primero que se construiría sería el de la Catedral de la capital valenciana. El obispo Vidal de Blanes (1356-1369) publicó una ordenanza que rezaba así: “quod non cantetur in choro cantus y se supone de orgue, vel de contrapunt”, sin expresa licencia y voluntad suya. Esto nos da fe de la antigüedad de los primeros órganos que existirían en nuestra catedral» [María Elvira JUAN LLOVET, *Música religiosa en los pueblos del valle de Albaida (del s. XVII hasta los inicios del s. XX)*, vol. 1, p. 189]; «Al regne de València, el més important d'aquests espais escènics era la catedral de València, on la música d'orgue i el cant polifònic estan testimoniats des de molt aviat. A mitjan segle XIV, el bisbe Vidal de Blanes (1356-1369), seguint una decretal del papa Joan XXII del 1324-1325, prohibia que el cor catedralici interpretara *cantus de organo vel de contrapunt*, és a dir, l'Ars Nova o cant polifònic, que es considerava massa profà per als oficis divins» [Antoni FURIÓ, «Música i músics a la Ribera del Xúquer en la baixa edat mitjana», a *Estudis històrics sobre la Ribera del Xúquer: XV Assemblea d'Història de la Ribera. Benimodo, novembre de 2012, 2015*, p. 103].

sense matisos la idea inicial del musicòleg català que vinculava indubtablement aquesta ordinació amb aquella instrucció.

Així es trobava l'estat actual del nostre coneixement sobre aquesta interessant ordinació catedralícia valenciana. L'objectiu d'aquest treball serà contribuir a aprofundir en aquest assumpte, no només a través de la presentació per primera vegada de la font i del text original complet de l'ordinació, sinó mitjançant una contextualització de la norma.

LES FONTS, LES DATES I ELS TEXTOS

El dimecres 25 de maig de 1401, el bisbe Hug de Llupià (1397-1427) i els membres capitulars de la seu de València es reunien a la casa del capítol amb almenys tres assumptes d'ordre intern a tractar en l'agenda. En concloure les deliberacions oportunes, es van dictar per unanimitat sengles ordinacions, de la qual cosa va alçar acta el notari de la seu Lluís Ferrer. En primer lloc, el capítol establia quan havia de tenir lloc la representació sacra de l'*Emissio Sancti Spiritus*, anomenada de la *Palometa*, pròpia de la festa de la Pentecosta, alhora que prohibia que en aquesta es feren «trons» amb les ballestes, atès que causaven danys al cimbori, i van fixar les penes derivades de l'incompliment.⁸ D'altra banda, es decretava el règim de cobrament dels percaços, o actes extraordinaris, a aplicar als substituïts dels beneficiats de la seu. Intercalada entre aquestes dues ordinacions es trobava la següent:

Item domini episcopus et capitulum supradicti ordinarunt quod de cetero in choro sedis predicte non cantetur cantus *de orgue* vel *de contrapunt* sine expressa licentia et voluntate domini episcopi supradicti vel precentoris sedis predicte et, eis deficientibus, domini Michaelis de Sancto Joane, canonici et prepositi sedis eiusdem, certificantes succutores ac alios qui in choro regunt officia quod si contrafecerint pena debita punientur.⁹

Pocs dies després, el notari Lluís Ferrer duia a terme, seguint les instruccions del capítol, la notificació de la nova norma als dos sotscabiscols de la catedral:

Die martis xxx madi[i] anno predicto ego Ludovicus Ferrarii, notarius, ad mandatum domini episcopi et capituli predictorum intimavi discretis Simoni d'Amor

8. Sanchis y Sivera va inferir en què consistia aquesta representació medieval a partir dels rebuts de pagaments fets amb aquest motiu [José SANCHIS Y SIVERA, «Organeros medievales en Valencia», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 86 (abril-juny 1925), p. 467-469].

9. «Item, els senyors bisbe i el capítol dessús dit van ordenar que, en avant, al cor de la seu dessús dita no es cante cant d'orgue o de *contrapunt* sense expressa llicència i voluntat del senyor bisbe dessús dit o del cabiscol de la seu abans dita i, en el seu defecte, del senyor Miquel de Sant Joan, canonge i paborde de la mateixa seu, i que es notifique als sotscabiscols i altres que regeixen els oficis al cor que si actuaren en contra seran castigats amb la pena deguda» [E-VAc, 3579, Actes del capítol, f. 27r].

et Bernardo Riera, succentoribus sedis ordinationem factam superius de non canendo in choro cantu de orgue et de contrapunt sine expressa licentia et consensu domini episcopi etc. ut in ea continetur.¹⁰

Amb posterioritat, l'ordinació sobre la pràctica del cant d'orgue i del contrapunt va ser inclosa en diverses recopilacions de constitucions de la seu valenciana. Encara durant el segle xv, almenys un còdex l'arplega també justament darrere de la referent a la representació de la *Palometa*, dins d'un bloc de normativa emanada de l'episcopat d'Hug de Llupià i organitzada de forma aproximadament cronològica.¹¹ En aquest manuscrit, el recopilador va afegir davant la rúbrica «Ordinacio quod non cantetur in choro cantus de orgue nisi cum licentia». L'agrupament de les dues ordinacions del 1401 —sobre la *Palometa* i sobre el cant— i la presència d'una rúbrica molt semblant, que la precedeix, seran característiques comunes de la publicació de la norma en dos impresos de constitucions del segle xvi. No obstant això, a causa de l'ús d'un criteri d'ordenació temàtic i no estrictament cronològic, les dues ordinacions figuren ací immediatament a continuació de constitucions identificades com pertanyents al període del bisbe Vidal de Blanes, el nom del qual sí que consta explícitament. En la compilada el 1546 per l'ardiaca de Morvedre Miguel Pérez de Miedes figuren reproduïdes, de manera literal i sense solució de continuïtat, darrere de quatre constitucions encapçalades pel títol «Praefatio Vitalis Episcopi ad aliquas constitutiones Ecclesiae Valentinae sequentes per ipsum aeditas».¹² El 1582 va ser Bernardino Gómez Miedes qui va portar una altra col·lecció actualitzada a la impremta. En aquesta poden trobar-se, de nou consecutivament, ambdues ordinacions ara no completes, sinó resumides —amb referències als folis de la publicació anterior—, cadascuna de les quals encapçalada per l'expressió «Idem episcopus et capitulum [...]», ubicades justament darrere d'una altra que començava «Vitalis episcopus et capitulum statuerunt [...]».¹³ Exactament, l'ordinació sobre el cant d'orgue i el contrapunt és registrada ací amb el text següent:

Ordinatio, quod non cantetur in choro cantus *de orgue*.

Idem episcopus et capitulum ordinarunt, quod in choro sedis non cantetur cantus *de orgue*, vel *de contrapunt*, sine expressa licentia, et voluntate domini episcopi,

10. «Dimarts, 30 de maig de l'any dessús dit, jo Lluís Ferrer, notari, per manament del senyor bisbe i del capítol abans dit, he intimat els discrets Simó d'Amor i Bernat Riera, sotscabiscols de la seu, l'ordinació feta abans sobre no cantar al cor en cant d'orgue i de contrapunt sense expressa llicència i consentiment del senyor bisbe etc. segons en ella es conté» [E-VAc, 3579, Actes del capítol, f. 27v]. Si la data és correcta, hi hauria un error en el dia de la setmana, que realment seria dilluns.

11. E-VAc, 85, f. 71r.

12. Miguel PÉREZ DE MIEDES (ed.), *Constitutiones sive ordinationes insignis metropolitanae ecclesiae valentinae*, f. 84v-85r.

13. Bernardino GÓMEZ MIEDES (ed.), *Epitome, sive compendium constitutionum sanctae metropolitanae ecclesiae valentinae*, p. 121.

vel praecentoris, vel alicuius ex praesidentibus chori; succentoribus consentientibus sit poena in dicta. Ex. imp. fol. 95a.¹⁴

Si en la primera publicació podria restar un petit lloc per al dubte sobre qui fou el bisbe promotor de l'ordinació, la segona assenyala clarament Vidal de Blanes. Encara el 1693 va imprimir-se una altra vegada literalment el text de Gómez Miedes, dins d'una ampla compilació de normativa eclesiàstica hispanoamericana.¹⁵

A partir d'allò que s'ha dit, sembla clar que Sanchis y Sivera no va accedir a l'acta capitular original del 1401; en cas contrari no només haguera esbrinat la data correcta, sinó que també haguera reproduït amb exactitud les paraules que identifiquen l'ordinació.¹⁶ Aparentment, la seua font va ser qualsevol dels impresos posteriors o alguna còpia d'aquests. Això justificaria, d'una banda, la transcripció inexacta, respecte de l'original, del títol que reproduceix, molt més semblant als encapçalaments afegits dels tres impresos citats. D'altra banda, es trobaria una explicació versemblant a la incorrecta datació de l'ordinació en l'episcopat de Vidal de Blanes en deixar-se portar el canonge valencià per la confusa disposició i, potser també, per la modificació inapropiada del text original per part dels recopiladors cinc-centistes. Si haguera sigut Sanchis qui va proporcionar a Anglès el fragment més extens que aquest darrer va publicar el 1957 —coincident, ara sí, amb el text original i, d'entre els impresos, només per aquell datat el 1546—, aleshores cal pensar que el canonge valencià, i encara amb més probabilitat el musicòleg català —qui reconeix l'existència d'impresos ja el 1940— feren servir la recopilació de Pérez de Miedes en els seus treballs respectius.

EL SIGNIFICAT DE L'ORDINACIÓ

En contra d'allò que sovint s'ha considerat, una lectura atenta del text original de l'ordinació mostra que de cap manera els membres capitulars desitjaven la prohibició taxativa de la pràctica de la polifonia elaborada, tant escrita (cant d'or-

14. «Ordinació que no es cante al cor cant d'orgue. El mateix bisbe i capítol ordenaren, que al cor de la seu no es cante cant d'orgue o de contrapunt, sense expressa llicència, i voluntat del senyor bisbe, o del cabiscol, o d'algú dels presidents del cor, havent consentit els sotscabiscols que hi haja pena en això. De l'imprès fol. 95^a.», a Bernardino GÓMEZ MIEDES (ed.), *Epítome, sive compendium constitutionum sanctae metropolitanae ecclesiae valentinae*. El f. 95a de l'imprès de Pérez de Miedes a què fa referència és una errata per f. 85a.

15. José SÁENZ DE AGUIRRE (ed.), *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis, epistolarumque decretalium celebriorum, necnon plurium monumentorum veterum ad illam spectantium*, vol. IV, p. 176.

16. El text reproduït per Sanchis y Sivera és «quod non cantetur in coro cantus de orgue, vel de contrapunt», mentre que l'ordinació original diu literalment «quod de cetero in choro sedis predicte non cantetur cantus de orgue vel de contrapunt».

gue) com improvisada (contrapunt), a la catedral valenciana, puix s'admetia expressament amb l'única condició que comptara amb l'autorització prèvia del bisbe, del cabiscol o, si de cas hi mancaren tots dos, del canonge Miquel de Sant Joan.¹⁷ Altrament, sí que es pot desprendre, de la mateixa necessitat de la publicació d'aquesta norma, l'existència aleshores d'un descontent en el si del capítol quant a l'adequació de l'ús, i potser també quant a l'excessiva presència, del cant polifònic en les cerimònies, que fins aleshores s'interpretava presumiblement a voluntat dels especialistes sense el control dels canonges. Des d'aquest punt de vista, caldria més bé considerar la nova instrucció com una simple mesura de regulació —la primera fins ara coneguda a la seu valenciana— d'aquesta forma d'embelliment de la litúrgia, mitjançant el sotmetiment a una aprovació prèvia per part de les autoritats capitulars.

La decretal del papa Joan XXII que tradicionalment ha sigut relacionada amb l'ordinació valenciana, en canvi, sí que prohibia rotundament el cant polifònic habitual del seu temps i únicament permetia enriquir el cant eclesiàstic en els dies més solemnes amb la superposició d'interval consonants de quartes, cinques i vuitenes, en allò que podria interpretar-se com l'*organum* paral·lel.¹⁸ Aquest plantejament contrasta notablement amb la norma de la seu de València, en la qual no es desterrava cap tipus de cant sinó que només es fixava a qui corresponia la competència de triar els moments de les cerimònies en què es podia cantar polifònicament i, indirectament, els gèneres corresponents. Aquesta apreciable diferència, a banda dels més de tres quarts de segle que ara sabem que separen ambdues instruccions, aconsellen no concedir gaire versemblança a la consideració de l'ordinació valenciana com una conseqüència directa de la decretal pontifícia.

17. Aquest canonge, llicenciat en ambdós drets, va ser un personatge històric rellevant, atès que abans d'arribar a València va presidir la Generalitat de Catalunya, del 1389 al 1396. El 26 d'abril de 1397 es trobava a la capital valenciana i gaudia del títol d'ardiaca de la Selva a la seu de Girona, així com del de beneficiat de la capellania de Llaneres de la mateixa diòcesi [E-VAc, 3580, s/f]. Un mes després, no només era canonge a la seu valenciana sinó vicari episcopal i general de la diòcesi [E-VAc, 3580, 23 de maig de 1397]. El 16 d'abril de 1401 va accedir, a més, a una de les lucratives pabordies de la seu [E-VAc, 3670, s/f]. Encara vivia, i gaudia d'ídents títols, el 18 de juny de 1411, quan va dictar un codicil al seu testament redactat el 16 de març de 1409 [E-VAc, 3580, s/f]. Cal suposar que la seua escollida trajectòria i càrrecs foren mèrits suficients per rebre en l'ordinació la distinció de figurar al costat del bisbe, cap de l'església valentina, i del cabiscol, responsable musical del màxim nivell jeràrquic dins del capítol.

18. Concretament, Joan XXII va condemnar el cant que feia servir melodies creades per l'autor, aquell que incloïa figures de semibreus i mínimes, la politextualitat amb introducció de lletres profanes, així com l'*hoquetus* i el *discantus*. Pot consultar-se una traducció al castellà de la decretal, comparada amb l'original llatina, a Nemesio OTAÑO, *La música religiosa y la legislación eclesiástica*, p. 10-13. Una edició posterior a Fiorenzo ROMITA, *Jus Musicae Liturgicae*, p. 47-51. Una traducció a l'anglès i una anàlisi del contingut a Robert F. HAYBURN, *Papal legislation on sacred music, 95 A.D. to 1977 A.D.*, p. 17-23.

LA PRÀCTICA POLIFÒNICA I ELS SEUS PROTAGONISTES, 1392-1437

L'especial interès d'Hug de Llupià i del seu capítol a notificar feiaentment la nova ordinació als sotscabiscols semblava assenyalar aleshores aquests oficials de cor com a principals responsables de la presumible situació inapropiada en la interpretació del cant polifònic que, a criteri del bisbe i dels canonges, calia reconduir. De fet, les dades disponibles d'aquesta època suggereixen una vinculació propera entre aquests dos substituïts del cabiscol en les funcions organitzatives en el cor —incloent-hi l'assignació i la conducció del cant— i la responsabilitat de l'ensenyament i la interpretació de la polifonia en els oficis, unes tasques que més avant assumirà definitivament un professional diferent, el mestre de les escoles del cant, substituït del canonge rector d'aquests centres docents.¹⁹ En els anomenats *capítols pasquals*, que se celebraven anualment en el mes d'abril, els canonges es distribuïen les diverses àrees generals de responsabilitat en la seu, entre les quals es trobava la rectoria de les escoles del cant.²⁰ En el mateix acte també solien nomenar en algunes d'aquestes tasques, que podien ser diferents cada any, un o, de vegades, dos substituïts del canonge titular, normalment preveres beneficiats, encarregats d'exercir-les de fet (vegeu l'apèndix).

A diferència d'allò que era habitual en la resta d'àrees de treball, en el càrrec de rector de les escoles del cant, almenys des del 1392, no van ser nomenats canonges com a titulars, sinó preveres no capitulars; segurament, per aquesta raó no es designaven substituïts. En cap dels anys del període 1392-1400 manca almenys una persona nomenada que gaudira d'una de les dues sotscabiscolies de la seu o la rebera posteriorment. Bartomeu Agostí era sotscabiscol quan fou nomenat²¹ mentre que Pere d'Alcalà, encara que abans del 1396 no ho era, sí que va posseir

19. Sobre els oficis a la seu en el període 1480-1505, vegeu Francesc VILLANUEVA SERRANO, «Una perspectiva prosopogràfica dels oficis musicals de la catedral de València en temps de Guillem de Podio, 1480-1505», *Anuario Musical*, núm. 72 (2017), p. 9-50. Després del 1424, només em consta un cas, el de Mateo Flecha, en què els càrrecs de mestre i sotscabiscol van coincidir en una única persona [Francesc VILLANUEVA SERRANO, «Mateo Flecha, el Viejo, en la catedral de Valencia: sus dos períodos de magisterio de capilla (1526-1531? y 1539-1541) y su entorno musical», *Anuario Musical*, núm. 64 (2009), p. 71-72]. Ruiz Jiménez ha observat que la participació dels sotscabiscols en la interpretació polifònica fou un costum habitual a la Península almenys des de començaments de segle [Juan RUIZ JIMÉNEZ, «Cathedral soundscapes: Some new perspectives», a *Companion to music in the age of the catholic monarchs*, 2017, p. 248].

20. Els nomenaments venien precedits de l'encapçalament «Ad regendum scholas cantus».

21. Ruiz de Lihory va subministrar, sense referència arxivística, la notícia més antiga disponible d'aquest músic en indicar que el 1380 Agostí, sent ja sotscabiscol, va rebre el magisteri de les escoles del cant, el qual fou confirmat, segons el mateix autor, el 27 de juny de 1385 [José RUIZ DE LIHORY, *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*, p. XXIV]. Si els documents a què es referia Ruiz de Lihory procedien de l'Arxiu Diocesà de València, com els anteriors que transcriu, probablement no serà possible comprovar-los, atès que els llibres de col·lacions d'aquests anys van desaparèixer en la Guerra Civil espanyola. Amb seguretat, Agostí conservava la sotscabiscolia el 20 de maig de 1396 [E-VAc, 3664, s/f].

l'ofici no més tard del 1405.²² Simó d'Amor, qui va ser nomenat titular per primera vegada el 1397, era amb seguretat sotscabiscol el 1399.²³

El costum de nomenar preveres no capitulars com a titulars de la rectoria de les escoles del cant es va interrompre precisament en el capítol pasqual de l'11 d'abril de 1401, tan sols un mes i mig abans de dictar-se l'ordinació sobre la pràctica polifònica, la qual cosa suggereix la vinculació entre ambdues decisions capitulars que, en el fons, persegueixen el mateix objectiu: la reivindicació de l'autoritat dels canonges en aquest camp musical. De fet, l'assumpció de la titularitat d'aquesta competència per part dels membres del capítol serà definitiva. Fins i tot, caldrà esperar fins al 1437 perquè els canonges aflueixin una mica en aquesta determinació, en començar a nomenar substituïts en aquestes tasques de manera habitual, tot i que reservant-se sempre la titularitat.

La circumstància que, entre els llibres de les escoles del cant catedralícies que es van inventariar el 1397, no sembla que hi haguera cap exemplar de cant figurat, si més no propietat de la seu, va sorprendre Higiní Anglès, qui va associar aquest fet als efectes de la prohibició de Joan XXII.²⁴ Certament, tampoc no es poden identificar llibres de cant d'orgue, almenys així descrits, entre els que consten en l'inventari del 1404 de les escoles citades.²⁵ No obstant això, hi ha més evidències, a més del testimoni de la mateixa ordinació del 1401, que no deixen espai als dubtes sobre la pràctica polifònica a la catedral en aquella època i en les dècades immediatament posteriors.

Se sap que un dels sotscabiscols més actius en aquests anys al capdavant de les escoles del cant, el segurament valencià Simó d'Amor, era un músic suficientment competent en la pràctica polifònica puix va ser admès com a cantor en la capella del rei Martí l'Humà, tot i que sembla que només va exercir l'ofici, en

22. Consta en l'ofici l'11 de desembre de 1405 [E-VAc, 3580, s/f]. Potser el 6 de febrer de 1404 encara no ho era, puix aleshores consta com a sotscabiscol de la seu [E-VAc, 3671, s/f]. El sotscabiscol company de Bartomeu Agostí, almenys des del 1392 fins al 1396 fou Jaume Sala [E-VAc, 3548, 17 d'abril de 1392, s/f; E-VAc, 3664, 29 de març de 1396, s/f].

23. E-VAc, 3669, 2 d'agost de 1399, s/f. El 7 d'abril de 1396 Simó d'Amor ja està documentat com a prevere en l'entorn de la seu [E-VAc, 3664, s/f].

24. Higiní ANGLÈS, *El còdex musical de Las Huelgas*, vol. 1, p. 93-94. El text del document va ser reproduït per Anglès. La referència (E-VAc, 3664, 2 de maig de 1397, s/f) fou citada abans per Sanchis y Sivera [José SANCHIS Y SIVERA, *La catedral de Valencia: Guía histórica y artística*, p. 405].

25. «Die lunedì XXVII octobris anno a nativitate Domini M^oCCCC^o quarto. Dominus Petrus Guitardi, precentor sedis Valencie fecit inventarium de libris et aliis que reperit in scolis cantus sedis predictae per modum sequentem: Et primo invenit VII quèrns en pergami del comú. Ítem, II quèrns de antífonas. Ítem, un quèrn de sanctoral de forma major on ha IIII quèrns cosits. Ítem, un altre quèrn gran de responsos de l'Avent on ha II quèrns cosits. Ítem, un altre quèrn gran de l'Avent que comença Ad te levavi on ha IIII quèrns cosits. Ítem, V quèrns grans de sanctoral. Ítem, II banchs grans. Ítem, un banch fiquat en terra. Ítem, III posts clavades on tenen los llibres. Que omnia dictus dominus precentor tradidit discreto Simoni d'Amor, succentori. Et idem Simon ea recepit in comanda. Et promissit restituere quotiens fuerit requisitus in obligando bona sua» [E-VAc, 3579, 27 d'octubre de 1404, f. 76r]. La referència arxivística també fou aportada per Sanchis y Sivera [José SANCHIS Y SIVERA, *La catedral de Valencia: Guía histórica y artística*, p. 405].

qualitat de suplent, durant el 1404 i, potser, en part del 1405.²⁶ Aquesta incorporació es degué produir en el marc d'un llarg sojorn del monarca al regne valencià, que va tenir lloc des de mitjan 1401 fins a mitjan 1404.²⁷ Durant la major part d'aquest prolongat període, el rei va residir al palau reial de València,²⁸ a pocs centenars de metres de la catedral, acompanyat d'una capella de la qual formaven part almenys els músics Pere Banyut, Johan Armer, Bernat Ponç, Johan Martí, Gracià Raynell, Steve de Sort —antics servidors del rei antecessor Joan I—, Casin de Sentaman, Jacme Saborit i Anthoni Sánchez (o Sanç), rellevant personatge de qui es tractarà més avant.²⁹ A més, sembla que en la capella de la reina Maria de Luna també participaven especialistes en cant d'orgue.³⁰ La pràctica de les formes polifòniques més evolucionades per part dels cantors de la capella reial d'Aragó, en aquell temps majoritàriament francesos, està fora de dubtes.³¹ Fins i tot, Maricarmen Gómez planteja la possibilitat que Sort, organista i cantor, i Raynell (Reyneau?) foren autors d'obres conservades actualment.³² Per tant, cal suposar que aquesta dilatada estada de la capella reial a València va dinamitzar la pràctica i va actualitzar els repertoris polifònics de la catedral. Potser no siga casualitat que la primera referència localitzada fins ara referent a l'adquisició d'un manuscrit polifònic per part de la seu de València date de l'any administratiu 1404.³³ Aleshores, Simó d'Amor, que servia encara en la capella reial o poc després de deixar-la, va lliurar a la catedral un quadern de cant d'orgue en pergami a canvi de 14 sous.³⁴ D'altra banda, segons Sylvie Sierra, en aquesta època hi havia un llibre de cant d'orgue a la seu amb repertori de la missa i motets amb una descripció gairebé idèntica a la d'un volum que pertanyia a la capella del rei Martí,

26. Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 95. En el quadre de la p. 95 només consta la presència en la cort durant el 1404. En una publicació posterior, afirma que se'n anà de la cort el 1405 [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música medieval en España*, p. 236]. L'expressió «presbitero Valencie» segurament indica l'origen valencià [E-VAc, 3582, f. 160v-161r].

27. Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Itinerari del rey en Martí (1396-1410)*, p. 80-131.

28. Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Itinerari del rey en Martí (1396-1410)*, p. 80-131.

29. Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 94-95. S'han reproduït els noms amb la forma ortogràfica usada en aquesta publicació.

30. Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 96.

31. Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 94-101. El 1404 hi havia quatre cantors dels territoris del rei d'Aragó i sis de francesos [Higini ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 876].

32. Sort podria ser el compositor del «Credo» de l'anomenada *Missa de Barcelona* i Reynell del rondó *Va t'en mon cuer aveuc mes yeux* del còdex de Chantilly [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 96-99]. La presència de Reynell [Reynell] a la ciutat de València es verifica documentalment [E-VAc, 3670, 28 de juny de 1401].

33. Des de l'1 de maig de 1404 fins al 30 d'abril de 1405.

34. «Ítem, doní an Symon d'Amor, per rahó de un quern de pergami de cant de orge per a obs de la seu... XIII sous» [E-VAc, 1291, any 1404, [f. 23r], s/d].

encara que certament la inscripció d'aquell llibre no ha pogut ser confirmada a la catedral.³⁵ En canvi, és totalment verificable un altre testimoni documental d'aquests anys que ens informa que dos beneficiats de la catedral valenciana, anomenats Guillem Castelló i Guillem Sallit, el 28 d'abril de 1405 atorgaven un poder notarial a un altre beneficiat, Genís Martorell, per a recuperar dos conjunts de tres quaderns de pergamins amb cant d'orgue. Els tres primers, amb caplletres i il·luminats, pertanyien a Castelló, mentre que els altres tres, sense il·luminació, eren de Sallit. En aquell moment, els quaderns estaven en mans del *magister Johan lo chanfre*, un prevere francès que vivia a València des de poc de temps abans.³⁶ La presumpta competència d'aquest personatge en cant polifònic permet especular sobre el seu possible servei a la catedral valenciana o, fins i tot, sobre la condició de cantor de la capella del rei Martí, el qual havia residit a la capital valenciana fins només nou mesos abans.³⁷ D'altra banda, la possessió, per

35. Sierra reproduceix la descripció següent del llibre que sembla formar part d'un inventari de la seu: «Item, un altre libre scrit in pergamins appellat libre de Cant d'orga, ab credos, ab glorias, e ab sanctus, ab agnus, ab tenor e contratenor, ab motets» [Sylvie SIERRA, *La vie musicale à la cathedrale de Valencia au xvème siècle*, p. 58]. La referència arxivística proporcionada per l'autora correspon a un inventari de llibres en un dels quatre volums enquadernats independentment que conformen la unitat documental, però no es troba aquest exemplar en la relació. El llibre de la capella del rei Martí, inventariat a la seua mort el setembre de 1410, és descrit com: «Item un altre libre scrit en pergamins appellat *Libre de cant d'orga*, ab credos e ab glorias e ab sanctus e agnus, e ab tenor e contratenor ab motets [...]» [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 208]. Cal també observar que a València no és gens comú trobar escrit a l'època la variant ortogràfica *orga* —comuna en el català oriental de Barcelona d'aquell temps—, sinó *orgue* o *orge*. Totes aquestes anomalies no permeten descartar una confusió documental.

36. «Die martis XXVIII aprilis anno a nativitate Domini MCCCCV. Noverint universi quod nos, Guillelmus Castello et Guillelmus Sallit, presbiteri beneficiati in sede Valencie, scienter et gratis, constituimus et ordinamus procuratorem nostrum, certum et specialem ac generalem etiam in subscriptis vos discretum Genesium Martorell, presbiterum beneficiatum in sede <predicta>, Valencie licet absentie, ad petendum, habendum et recipiendum et recuperandum nostro nomine et pro nobis a magistro Johanne lo chanfre, oriundo de partibus Ffrancie, presbitero, dudum comorante in civitate Valencie, sex quaternos notatos de cantu organi in forma magna de pergamineo, scilicet, tres sunt mihi dicti Guillelmi Castelló, caput literati et illuminati; alii vero tres sunt mihi Guillelmi Sallit sine illuminatione aliqua [...]» [E-VAc, 3572, 28 d'abril de 1405, s/f]. La primera referència a l'existència d'aquest document es troba a José SANCHIS Y SIVERA, *La catedral de Valencia: Guía histórica y artística*, p. 455. Martorell era a València el 1423, encara que aleshores també gaudia d'un benefici a Tortosa [E-VAc, 3658, 19 de febrer de 1423]. Dels propietaris dels quaderns, se sap que Sallit va morir entre el 20 de juliol i el 21 d'octubre de 1446, sent procurador de sis pabordes de la seu [E-VAc, 3662, 20 de juliol de 1446, 21 d'octubre de 1446], mentre que Castelló ho degué fer poc abans del 13 de març de 1447 sent rector de Bocarent [E-VAc, 3662, 13 de març de 1447]. Per tant, el 1404 devien ser persones joves. Del segon també se sap que el 1401 ja era prevere beneficiat a la seu i que son pare, aleshores difunt, havia sigut un domèstic de la casa reial [E-VAc, 3670, 21 de gener de 1401].

37. En aquest darrer cas, podria tractar-se de Johan Martí o Johan Armer, els quals se sap que procedien de Noyon i de París, respectivament [Higini ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Higini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 755, 758-759]. No obstant això, ambdós apareixen cobrant salaris de la cort el 1405 i el 1406, la qual cosa no impedeix, però sí que dificulta, una hipotètica presència a València en la data del document [Mari-

part dels dos beneficiats valencians de manuscrits de cant d'orgue fa pensar que formaven part del grup d'eclesiàstics de la seu que habitualment cantaven la polifonia, en una època prèvia a la institucionalització de l'ofici de xantre o cantor amb títol i salari específic, que va tenir lloc no més tard del 1447.³⁸ Pel mateix motiu, és probable que el domer de la seu Pasqual Tàrrega, mort abans del 27 de juliol de 1398, també haguera sigut un d'aquells músics, atès que en l'inventari *post mortem* dels seus béns consta un llibre de cant d'orgue en paper, a més d'altres de litúrgics.³⁹

Des del 1401, any de la recuperació de la titularitat de la rectoria de les escoles del cant per part dels canonges, fins al 1424, el capítol no va nomenar substituïts en aquesta tasca, a excepció d'un únic any. Aquest fet suggereix que durant aquest període els capitulars nomenats exerciren les funcions pròpies del càrrec de manera directa.⁴⁰ Malgrat que no es disposa de gaires dades quant a la competència musical dels canonges designats durant aquests anys, cal suposar que no eren ignorants en la matèria. De fet, se sap que un dels capitulars que va ser titular, Berenguer Scampa (o Stampa), posseïa a la mort el 1409 una *Aritmetica et musica Boeci* i un *Llibre de música* en pergami.⁴¹ D'altra banda, del 1413 al 1423, el nomenament va recaure de manera constant en el cabiscol Pere Guitart, el càrrec amb competències musicals de més jerarquia de la seu a qui, a més, corresponia el dret de presentar els candidats a sotscabiscol com a pas previ al nomenament.⁴² I fou precisament, dins d'aquest període, quan es va confeccionar un luxós llibre de polifonia, ben documentat quant al procés d'elaboració, malgrat que, malauradament, de contingut desconegut. En l'escriptura va participar primerament l'aleshores sotscabiscol Pere Sánchez, el qual rebia el 28 de novembre de 1416 el primer pagament del capítol.⁴³ Es desconeix si Sánchez es feu càrrec

---

carmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 95]. Joan Martí gaudia d'un benefici a la seu de València a la capella de santa Agnès [E-VAc, 3673, 26 de novembre de 1407].

38. En la documentació consultada d'aquesta època no he pogut trobar referències als xantres. El 1447 apareix per primera vegada una llista de pagaments a cinc d'aquests professionals en els llibres de comptes del procurador major de l'Almoïna [E-VAc, 5656, any 1447, f. 34v].

39. «Ítem, un libre de cant d'orgue en paper de pocha valor» [E-VAc, 3669, 27 de juliol de 1398].

40. Això no descarta la possibilitat que els canonges titulars hagueren comptat amb docents al seu càrrec, però sense un nomenament oficial. Això podria explicar el motiu pel qual Pere Guitart, el capítol titular del 1404, encomanara, sis mesos després del seu nomenament, al sotscabiscol Simón d'Amor, de qui no consta nomenament oficial, els llibres i altres objectes de les escoles del cant [E-VAc, 3579, f. 76r].

41. L'inventari *post mortem* es va redactar el 31 de juliol de 1409 i els llibres que tenia eren majoritàriament de dret [José SANCHIS Y SIVERA, *La catedral de Valencia: Guía histórica y artística*, p. 88].

42. «Dominus Petrus Guitardi, precentor sedis Valencie ad quem ius presentandi in succentoris sedis predictae pertinet [...]» [E-VAc, 3671, 2 de desembre de 1404].

43. «Disapte, a XXVIII de noembre, de manament de capítol, doní an Sanxiç per lo libre de contrapunt o cant de orgue que's fa per al cor, VI florins... III lliures, VI sous» [E-VAc, 1291, any 1416, s/f].

d'escriure només una part del contingut (text o notació) o d'alguns quaderns, però la realitat és que sembla que la major part d'aquesta tasca va portar-la a terme finalment el prevere Marc Cesolles, el qual va ser compensat en acabar el seu treball deu mesos després,⁴⁴ no abans que aquest fora «comprovat» per Guillem Çolina i «sos companyons», puix van cobrar el mateix dia pel seu treball.⁴⁵ Atès que Çolina era un músic competent, cal suposar que foren els especialistes en cant polifònic de la seu els qui van fer la comprovació, també pràctica, del contingut dels quaderns.⁴⁶ La conformitat dels experts en cant d'orgue era necessària per a poder començar els treballs d'il·luminació, els quals foren executats en menys de dos mesos al taller del reputat mestre Domingo Crespi.⁴⁷ Finalment, el

---

No fou l'única vegada que Sánchez va fer treballs d'aquest tipus. En l'inventari *post mortem* dels seus béns es troben dos llibres escrits sobre pergamins, un passióner i un missal, escrits de sa mà [E-VAc, protocols notariais, 25327, 10 de juny de 1449]. Sánchez ja era sotscabiscoll l'any administratiu de 1414, al costat de Guillem Bernuç [E-VAc, 1291, any 1414, [f. 73r], s/d] i mantingué l'ofici fins la seua mort, que tingué lloc entre el 6 i el 10 juny de 1449 [E-VAc, protocols notariais, 25327, 6 de juny de 1449, 10 de juny de 1449]. A més, se sap que també va sonar els orgues de la seu, almenys del 1426 al 1444 [E-VAc, 1291, any 1426, f. 130r, s/d; E-VAc, 1291, any 1444, f. 45r]. Així mateix, va fer treballs de manteniment en aquests instruments i va col·laborar amb el mestre orguener Jaume Gil en la construcció d'un orgue petit [vegeu Francesc VILLANUEVA SERRANO, «The great organ of Valencia cathedral, 1460-71. A lost instrument», *The Organ Yearbook*, vol. 43 (2014), p. 9].

44. «Ítem, pagà a xxvi de setembre del dit any mccccxvii an March Cesolles, prevere rector de l'ecclèsia de Robiols, per lo libre de cant d'orgue que scriu e nota ab los pergamins a obs de la dita seu, tretze florins e mitg. E haví albarà de la sua mà dictis die et anno... vii lliures, viii sous, vi [diners]» [E-VAc, 1291, any 1417, f. 86r]. De Cesolles se sap que el 4 de juny de 1404 era simplement tonsurat quan ser recomanat pels jurats de València al papa cismàtic Benet XIII perquè rebera algun benefici al regne de València, per a la qual cosa es va destacar la seua vinculació en matèria de cant pla i d'orgue a l'escola de cant de la seu valenciana i la seua competència com a escrivà de *littera formata* [E-VAc, g³-8, f. 56v-57r; l'existència d'aquest document ja va ser citada dins José SANCHIS Y SIVERA, «La enseñanza en Valencia en la época foral», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 108 (1936), p. 176]. El 8 de febrer del 1406, son pare, Marc Cesolles, corredor de València, va actuar de procurador seu per tal que rebera una vicaria perpètua a Xàtiva que acabava de quedar vacant [E-VAc, 3672, s/f]. Segons el prior de Santa Maria la Major de Saragossa en una carta datada el 21 de març de 1412, «Marcos Cesolles» havia estat al costat de Benet XIII durant el setge a què fou sotmès a Avinyó, atès que durant huit anys va servir a la torre principal del pont d'aquesta ciutat [Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII*, vol. III: *La curia de Peñíscola (1412-1423)*, p. 49].

45. «Ítem, pagà an Çolina e a sos companyons per comprobar lo dit libre de cant dos florins. E reebe'ls mossèn Pero Sánchez, sotscabiscoll... i lliura, ii sous» [E-VAc, 1291, any 1417, f. 86r]. Çolina ja era prevere de València el 1406 i portava dos anys fent les misses en una capella de la seu instituïda pel difunt Bernat de Remolins [E-VAc, 3672, 1 de desembre de 1406, s/f].

46. Guillem Çolina serà posteriorment, des del 1437 al 1450, el substitut en la rectoria de les escoles del cant de la seu. Va rebre el primer nomenament el 13 d'abril de 1437 i el darrer el 24 d'abril de 1450 [E-VAc, 3533, f. 33r-34v, 114r-116v]. Vegeu l'apèndix.

47. «Ítem, pagà [el 18 de novembre de 1417] an Domingo Crespi per il·luminar lo libre de cant d'orgue damunt dit que ha scrit mossèn en Cesolles a obs de la dita seu, quaranta-cinch *solidos* e sis diners. Haví albarà de la sua mà... ii lliures, v sous» [E-VAc, 1291, any 1417, f. 86v]. Una completa biografia d'aquest rellevant il·luminador, actiu a València des del 1373 fins al 1438, pot trobar-se en Nuria RAMÓN MARQUÉS, *La iluminación de manuscritos en la Valencia gótica (1290-1458)*, p. 128-137.

volum fou enquadrant, entre el gener i l'abril del 1418, per un relligador de llibres anomenat Carcassona.⁴⁸

Només unes setmanes més tard, el 22 de juny de 1418, el músic valencià Antoni Sanç va prendre possessió d'un canonicat i pabordia a la catedral.⁴⁹ Sanç havia ingressat el 1399 en la capella de Martí l'Humà com a escolà i, posteriorment, havia ascendit als oficis d'organista i de cantor. Després del canvi dinàstic va continuar servint Ferran I (1412-1416) i, en el moment de la presa de possessió a la seu valenciana, formava part de la capella del nou rei Alfons V el Magnànim (1416-1458).⁵⁰ El monarca va haver de pugnar durament per la concessió de la canongia al seu capellà amb el mateix papa Martí V, qui pretenia adjudicar la prebenda a l'erudit Felip de Malla.⁵¹ Sembla que, després de rebre el canonicat, Sanç va conti-

48. «Ítem, pagà a Carcassona, ligador de llibres, per quèrnar lo libre nou de cant que novellament és stat fet a obs de la seu... i lliura, vii sous» [E-VAc, 1291, any 1417, f. 87v, s/d]. Potser es tractava del neòfit Simó de Carcassona, relligador de llibres actiu el 1404 [E-VAc, 3671, s/f, 7 d'abril de 1404].

49. E-VAc, vol. 3533, f. 1v. Sanç ja estava fent gestions prèvies a València sobre aquest assumpte durant els mesos de març i d'abril de 1417 [E-VAc, 3657, 26 i 27 de març de 1417, 22 d'abril de 1417]. La seua condició de valencià («Antonio Sanctii, clerico Valentie») pot comprovar-se dins Higiní ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 759. Alfons el Magnànim va qualificar-lo el 16 de febrer de 1423 com «fill de la dita seu [de València]», la qual cosa podria indicar que va servir a la seu en edat infantil abans d'incorporar-se a la cort [E-VAar, Reial Cancelleria, 32, f. 5v]. A més, se sap que Sanç tenia família a València. Un nebot seu, anomenat Cristòfol Çanou, rebia el suport del rei el 1432, a prec del seu oncle, perquè obtinguera la batlia de Puçol, que estava sota litigi [E-VAar, Reial Cancelleria, 47, f. 104v]. Pilar de INSAUSTI MACHINANDIARENA i Adolfo VIGIL DE INSAUSTI, *Mossén Antboni Sanç: El guardián del Santo Cáliz*, 2017, p. 15].

50. Sobre aquest interessant personatge, vegeu fonamentalment: Higiní ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 759, 762, 767; Higiní ANGLÈS, «La música en la corte real de Aragón y de Nápoles durante el reinado de Alfonso V el Magnánimo», a *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 969, 975, 979; Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 95, 97, 108-111, 250, 254, 259, 263, 274, 287; Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *El manuscrito M 971 de la Biblioteca de Catalunya (Misa de Barcelona)*, p. 189-190, 204; Vicent ROS PÉREZ, «Vitralls harmònics de la Seu de Xàtiva (2): El músic Antoni Sanç, entre els interessos de les Corts Reial i Pontifícia», *Caminem Junts*, núm. 69 (novembre-desembre 2004), p. 53-57; Matilde MIQUEL JUAN, *Retablos, prestigio y dinero: Talleres y mercado de pintura en la Valencia del gótico internacional*, p. 82-85.

51. Josep PERARNAU, *Felip de Malla: Correspondència política*, vol. I, p. 67-76. Abans de rebre la titularitat de la pabordia (del mes de setembre), el rei li la va arrendar, situació en què es trobava almenys el 20 d'abril de 1417 [Jaime RIPOLL Y VILLAMAJOR, «Coleccion de monumentos para escribir la historia y dar á conocer al caballero catalan, llamado comunmente Mossen Borra, que yace en el claustro de la Santa Iglesia de Barcelona», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. II (1868), p. 81]. El mateix Sanç va gaudir de diversos altres beneficis a València o Saragoça [Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 110]. Pons i Cárcel li atribueixen el 1408 la titularitat de la rectoria de Foios i la regència de la rectoria de Sollana [Vicente PONS ALÓS i M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, «Los canónigos de la catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 35, núm. 2 (2005), p. 947]. El 1424 es titulava canonge i ardiaca de Mallorca, però sembla que encara no havia pres possessió de les prebendes [E-VAc, 3658, 10 d'abril de 1424].

nuar en el seguici reial, la qual cosa degué afavorir l'aparició d'actituds irrespectuoses a la catedral valenciana envers els drets del canonge absent.⁵²

És versemblant que Sanç viatjara amb el sobirà en la seua primera expedició marítima a terres italianes (1420-1423).⁵³ Des d'aquests territoris, el monarca va continuar fent gestions en defensa i promoció del seu capellà a la seu de València.⁵⁴ Precisament en aquest període de probable absència, el 26 de febrer de 1420, el capítol catedralici va decidir institucionalitzar el càrrec de mestre de les escoles del cant mitjançant l'annexió a aquest d'un benefici de la seu: el primer que quedara vacant a disposició del capítol de 15 o 20 lliures de renda. No obstant això, els canonges es reservaven el dret a cessar aquest professional en qualsevol moment. En el mateix acte, el capítol valencià es referia a les dues obligacions fonamentals de l'ofici, consistents en el regiment de les escoles del cant i l'assistència als oficis.⁵⁵ Aquestes tasques seran heretades pels posteriors *mestres de capella*, denominació definitiva que tindran aquests músics catedralicis, la qual apareix a les diverses catedrals hispàniques a les acaballes del segle XV o a les primeres dècades del següent.⁵⁶ Sembla que amb aquesta mesura la seu valenciana va ser una de

52. El 27 d'abril de 1420, Sanç estava a Vinaròs amb el rei, quan aquest escrivia a la seu valenciana per a demanar que evitaren les vexacions en els assumptes del músic durant la seua absència [E-VAar, Reial Cancelleria, 31, f. 67v].

53. Alan RYDER, *Alfonso el Magnánimo: Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, p. 93-150. La marxa a Itàlia explicaria l'absència del canonge Sanç dels capítols catedralicis d'aquest període [E-VAc, 3582]. D'altra banda, Anglès afirma, encara que sense citar la referència arxivística, que en 1422 es trobava amb la resta de cantors de la capella reial [Higini ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 762].

54. L'agost del 1420, des de l'Alguer, el monarca defensava el canonicat de València de Sanç, davant les pretensions de misser Angelo de Frechino, i la candidatura del seu capellà per a l'adjudicació d'una casa capitular, per a la qual cosa disposava de gràcia papal [E-VAar, Reial Cancelleria, 31, f. 90v, 94r-94v; Matilde MIQUEL JUAN, *Retablos, prestigio y dinero: Talleres y mercado de pintura en la Valencia del gótico internacional*, p. 84]. El 16 de febrer de 1423 el rei escrivia des de Nàpols al capítol valencià, per a informar que s'havia dirigit al papa en defensa de certs privilegis de la seu a petició de Sanç i per a demanar als canonges que afavoriren el seu mestre de capella en els afers catedralicis [E-VAar, Reial Cancelleria, 32, f. 5v; diferent interpretació del document a Matilde MIQUEL JUAN, *Retablos, prestigio y dinero: Talleres y mercado de pintura en la Valencia del gótico internacional*, p. 85].

55. «Die lune xxvi februarii anni predicti [MCCCCXX]. Reverendissimus dominus episcopus et honorabile capitulum, in camera paramenti episcopalis palacii congregati, ordinarunt et volerunt quod primum vacans beneficium valoris xv vel xx librarum in anno ad presentacionem, collacionem seu dispositionem ipsorum comuniter vel divisim pertinens adiungatur et uniatu perpetuo officio seu magistro scolarum cantus sedis; ita quod quicumque dictum officium rexerit habeat ac sibi ipsum beneficium conferatur; qui tamen dictas scholas regere ac divinis officiis in dicta ecclesia teneatur omnimode interesse. Quod tamen officium ac ipsum beneficium cum uniu fuerit ad dictorum dominorum episcopi et capituli beneplacitum et arbitrium conferatur. Ita quod toties quotiens eis fuerit benevisum possint magistrum ipsum mutare, ac ipsum officium et beneficium alio vel aliis assignare et concedere prout viderint expedire» [E-VAc, 3582, f. 139r].

56. La primera referència a esta denominació en la seu valenciana fins ara localitzada és de 1506 [E-VAc, 5688, any 1506, f. 48v]. Sobre les diferents denominacions de l'ofici als regnes hispànics i l'evolució durant el segle XV, vegeu Juan RUIZ JIMÉNEZ, «La difícil transición hacia el Renacimiento», a *Historia de la música en España e Hispanoamérica*, vol. 1, 2009, p. 252.

les capdavanteres a adoptar una mesura administrativa per a l'estabilització de l'ofici de mestre a la Península, que a altres catedrals castellanes també arribaren anys més tard avalades habitualment per butlles papals.⁵⁷ No obstant la resolució capitular, fins ara es desconeix quin fou el benefici que finalment es va assignar a la catedral valenciana a l'ofici de mestre ni quant de temps va estar realment vigent aquesta disposició.

Poc després del retorn a la península Ibèrica d'Alfons el Magnànim, que s'esdevingué el desembre de 1423, el monarca va fixar el palau del Real de València com a residència principal de la cort, on va arribar a les acaballes del febrer de 1424.⁵⁸ El regrés del periple italià tingué efectes favorables en la carrera àulica d'Antoni Sanç, puix sembla que fou aleshores quan va ser nomenat mestre de la capella reial i conseller personal del monarca per al qual, a més, el sobirà va reclamar una casa del capítol valencià.⁵⁹ Així mateix, la presència del músic a la seu valenciana va millorar la seua posició dins del capítol. Poques setmanes després del regrés de la cort a la capital del regne, Sanç va rebre per primera vegada la titularitat de la rectoria de les escoles del cant catedralícies, que va renovar anualment, amb només tres excepcions, fins la seua mort (vegeu l'apèndix). A més, a partir d'aleshores va ser elegit pel capítol per a representar-lo en esdeveniments tan rellevants com el concili provincial de Tarragona (1424)⁶⁰ i les corts del Regne de València (1428).⁶¹ Aquestes tasques extraordinàries, que tenien lloc fora de la ciutat, podrien explicar la tria d'un altre canonge per a regir les escoles del cant els anys 1425 i 1429 i el nomenament excepcional de substituïts el 1424 i el 1425 (vegeu l'apèndix). Cal entreveure la intervenció del canonge i mestre de capella del rei en l'elecció d'almenys dos dels tres substituïts en aquest ofici capitular, Simó d'Amor i Leonard Tallander [Tallender], atès que ambdós havien sigut companys seus com a cantors reials. Serà el darrer testimoni que tenim fins ara del

57. Per exemple, a Sevilla es va atorgar una ració al *magister puerorum* en dues fases, el 1439 i el 1454, i a Palència es va concedir una canongia al *maestro cantor* el 1465. Dues síntesis sobre aquesta qüestió, dins Juan RUIZ JIMÉNEZ, «La difícil transición hacia el Renacimiento», a *Historia de la música en España e Hispanoamérica*, vol. 1, 2009, p. 325-326; Juan RUIZ JIMÉNEZ, «Cathedral soundscapes: Some new perspectives», a *Companion to music in the age of the catholic monarchs*, 2017, p. 249-252.

58. Andrés GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario del rey Don Alonso de Aragón el que ganó Nápoles*, p. 66. Dos acords del Consell de la ciutat gratificaven el rei per l'estada a la capital del regne amb 1.000 florins mensuals [Salvador CARRERES ZACARÉS, *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*, vol. 1, p. 68, 70].

59. Segons Anglès, el 1422 encara figura en la documentació palatina amb el títol de cantor [Higini ANGLÈS, «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429», a *Hygini Anglès: Scripta Musicologica*, II, 1975, p. 762]. El 16 de febrer de 1423 el rei es referia a ell, simplement com a capellà reial [E-VAar, Reial Cancelleria, 32, f. 5v]. Consta ja el títol de mestre de capella el 31 d'octubre de 1424 [E-VAar, Mestre Racional, vol. 8759, s/f]. Cinc dies abans, Sanç figura en un document amb els títols de mestre i de conseller, encara que estan ratllats, en la sollicitud reial de la casa canonical que havia sigut abans ocupada pel difunt canonge Bernat Carcí [E-VAar, Reial Cancelleria, 32, 119r-119v]. Amb tota seguretat, ja era conseller reial l'1 d'abril de 1424 [E-VAar, Mestre Racional, 12081, s/f].

60. E-VAc, 3582, f. 168r, 24 de juliol de 1424.

61. E-VAc, 3582, f. 209r, 12 d'abril de 1428.

primer d'ells amb vida, després d'una llarga trajectòria a la seu.⁶² Pel que fa a Tallander, amb qui consta que Sanç tenia una bona relació,⁶³ el seu nomenament com a substituït és l'únic testimoni explícit fins ara conegut que el vincula directament amb la seu valenciana. Aquest músic, germà d'un pintoresc personatge de la cort anomenat Antoni Tallander àlies *mossèn Borra*,⁶⁴ sembla que formava ja part de la capella de Martí I el 1407.⁶⁵ Set anys després era cantor de Ferran I i encara el 1417 exercia el mateix ofici en la capella d'Alfons V.⁶⁶ En no constar pagaments posteriors a la cort, Gómez Muntané conclou que aleshores el rei va prescindir dels seus serveis.⁶⁷ Atenent que el 5 d'abril del 1424 es trobava a València compareixent davant el notari capitular com a subexecutor triat per l'autoritat apostòlica i que aleshores posseïa la rectoria de Gorga al mateix regne valencià,⁶⁸ ara per ara cal no descartar la possibilitat que després del pas per la capella reial, o passat un temps, Tallander recalara en aquesta capital i, fins i tot, a la mateixa seu, ajudat pel canonge Sanç.

Aprofitant la presència de la cort a la ciutat de València, Antoni Sanç va compatibilitzar les tasques pròpies de rector de les escoles del cant —ni tan sols va designar substituïts— amb les de mestre de la capella reial, a més d'atendre els altres assumptes capitulars. Potser per aquest motiu, sembla que durant aquests anys el canonge músic no sempre va seguir els desplaçaments del monarca pels territoris peninsulars, sinó que va romandre a València.⁶⁹ El rei Alfons també va

62. Dels anys previs se sap que va gaudir de diversos beneficis: el 1405 era rector de Borriol [E-VAc, 3672, 5 de maig de 1405]; almenys del 1411 al 1414 era rector de Benaguasil [E-VAc, 3657, 5 de gener de 1411, 19 de març de 1414]; el 1417 era beneficiat a la seu [E-VAc, 3657, 28 de desembre de 1417]. És probable que durant uns anys no gaudira d'una de les sotscabiscolies, ja que el 6 de novembre de 1422 accedí de nou a una d'aquestes places, mitjançant una permuta amb Guillem Bernuç [E-VAc, 3582, f. 160v-161r].

63. El 26 de març de 1417, des de València Sanç l'havia nomenat procurador seu, juntament amb altres tres persones, per a gestionar la possessió d'una plaça de domer amb canongia annexa a la seu de Barcelona [E-VAc, 3657, s/f].

64. Encara que Ripoll va plantejar només la possibilitat que Lleonard fora fill de mossèn Borra, posteriorment s'ha considerat com un fet cert [Jaime RIPOLL Y VILLAMAJOR, «Coleccion de monumentos para escribir la historia y dar á conocer al caballero catalan, llamado comunmente Mossen Borra, que yace en el claustro de la Santa Iglesia de Barcelona», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. II (1868), p. 104; Manuel de BOFARULL Y DE SARTORIO, *Tres cartas autógrafas e inéditas de Antonio Tallander, mossèn Borra, maestro de los albardanes de D. Fernando el de Antequera*, p. 35; Higiní ANGLÈS, «De cantu organico». *Tratado de un autor catalán del siglo XIV*», *Anuario Musical*, núm. 13 (1958), p. 7; Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 102]. Tot i això, documentalment consta que realment eren germans [Martí de RIQUER (ed.), *Obras de Bernat Metge*, p. 212-213].

65. Martí de RIQUER (ed.), *Obras de Bernat Metge*, p. 212.

66. GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 102-103, 107, 210.

67. GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 103.

68. E-VAc, 3658, s/f.

69. El 19 de desembre de 1431, el monarca escrivia des de Barcelona al capítol valencià dient que Sanç havia sigut cridat dies abans mitjançant una carta a acudir al servei reial i que aleshores ja es

treure partit de la presència del seu servidor en el capítol valencià, puix li va demanar que afavorira el compliment dels seus desitjos a la catedral.⁷⁰ No és gaire desraonat suposar que, en aquest temps, els intercanvis musicals entre la seu i la capella reial, amb Antoni Sanç com a màxim responsable de la música polifònica en ambdues institucions, serien intensos. No només pogueren haver intervingut a la seu alguns dels músics reials, si més no circumstancialment, sinó que és lògic pensar que el repertori que es va interpretar a la catedral i al palau del Real fora molt semblant.

Poc abans de la definitiva partença del rei Magnànim a l'encaç de la conquesta del regne de Nàpols (29 de maig de 1432),⁷¹ Sanç ja havia tornat a València des de Barcelona, on havia acudit uns mesos abans sol·licitat pel monarca, un retorn a la seua ciutat que també fou definitiu.⁷² Sanç només va sobreviure cinc anys a la segona partida cap a terres italianes del seu patró i benefactor. En aquest darrer període vital va gaudir còmodament de la possessió d'un palauet amb hort a la rodalia del palau del Real,⁷³ encara que sembla que va tenir la residència habitual en una esbarranjosa casa canònica.⁷⁴ El rei Magnànim va encomanar-li la custòdia de diverses joies i relíquies de la Corona, que el músic guardava en aquesta casa, entre les quals es trobava l'anomenat *Sant Calze* que encara hui es venera a la seu de València. Aquest valuós tresor tan sols fou traslladat en dipòsit a la catedral en morir el canonge Sanç.⁷⁵ Malgrat la llunyania de la cort, el monarca va mantenir-lo en el càrrec de mestre de la capella reial, almenys fins al 1435, quan encara recordava des de

---

trobava amb ell a la ciutat comtal. Per això demanava que el capítol concedira al seu mestre l'ofici d'obrer de murs i valls de la ciutat, que sembla que aleshores atorgava la seu [E-VAar, Reial Cancelleria, 47, f. 89v].

70. El 10 de febrer de 1430, el monarca li encomanava defensar l'adjudicació d'un benefici a la catedral valenciana al seu escolà Antoni Fuster [E-VAar, Reial Cancelleria, 40, f. 89v]. El 7 de juny de 1431, el sobirà li demanava que treballara perquè el capítol concedira una pabordia a Guillem Siscar [E-VAar, Reial Cancelleria, 50, f. 3v].

71. Alan RYDER, *Alfonso el Magnánimo: Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, p. 232.

72. El rei li escrivia el 22 de febrer de 1432 demanant-li que defenguera el mercader Nicolau de Montagut davant el capítol valencià, que li volia fer una execució de béns [E-VAar, Reial Cancelleria, 47, f. 102r]. Així mateix, el 14 de març escrivia al seu mestre de capella per a informar-lo de les seues gestions per a afavorir el nebot de Sanç en un litigi [E-VAar, Reial Cancelleria, 47, f. 104v; E-VAar, Reial Cancelleria, 50, f. 55v-56r].

73. Poc abans de morir, va encomanar, per a la capella del seu hort, un retaule al prestigiós pintor Joan Reixach. En morir el músic i canonge abans d'estar acabada l'obra, el patrimoni reial va continuar pagant-la i fou instal·lada a la capella nova del castell de Xàtiva [José SANCHIS Y SIVERA, *Pintores medievales en Valencia*, p. XIX-XX]. Entre el 1437 i el 1447 va passar a integrar-se en el complex del Real. Més informació sobre aquesta casa i la seua història posterior pot trobar-se dins Mercedes GÓMEZ-FERRER, *El Real de Valencia (1238-1810): Historia arquitectónica de un palacio desaparecido*, p. 262-265; Pilar de INSAUSTI MACHINANDIARENA i Adolfo VIGIL DE INSAUSTI, *Mossén Anthoni Sanç: El guardián del Santo Cáliz*, p. 51-145.

74. En l'inventari dels seus béns en aquesta casa consten diversos objectes «in camera ubi dormiebat» [E-VAc, 3532, f. 38r-42r].

75. E-VAc, 3532, f. 38r-42r, 18 de març de 1436. Citat primerament dins José SANCHIS Y SIVERA, *El Santo Cáliz de la Cena*, p. 107-112.

Messina «los agradables serveys que-l dit mossèn Antoni fets nos ha».⁷⁶ Aquest destacat músic va acabar els seus dies a València el 17 de març de 1437.⁷⁷ Entre els béns que aleshores posseïa a la casa canonical hi havia «tres sisterns de pergamí de obres de cant d'orgue», «un lahüt de sonar trenquat», «un monacort ab stoig e clau», «un motle d'orgue», «dos stogs d'orgue», «un orgue de una mà desbaratat» i uns altres «dos stogs d'orgue».⁷⁸

La condició de compositor d'Antoni Sanç ja es presumia del fet que Ferran I li va encarregar, per a la seua coronació, l'escriptura d'alguns entremesos, un gènere escènic propi de l'època que solia incloure intervencions musicals.⁷⁹ A València va ser el mateix músic qui el 1432 s'interessà per participar en l'organització d'aquells que es representaven a la processó del Corpus Christi, aportant patges —potser els xiquets diputats de la seu— als reis de l'Orient perquè cantaren amb ells.⁸⁰ Afortunadament, ara es pot corroborar amb tota certesa que, no només va poder compondre aquelles peces, probablement de petit format, sinó que tingué una producció de música religiosa a diverses veus. D'això és testimoni el fet que, al poc de la mort del músic, la catedral de València va comprar al rector de la capella del palau del Real un llibre de cant d'orgue que contenia, sembla que exclusivament, obres seues.⁸¹ Aquest valuós document també converteix Sanç en el compositor valencià de música polifònica més antic fins ara conegut i a les obres d'aquest llibre en les primeres d'autor cert que se sap que s'escoltaren a la seu de la capital del regne.

76. El 7 d'abril de 1435 el rei citava Sanç amb el títol de mestre de capella quan escrivia al batlle i al governador de València perquè li facilitaren la possessió de la rectoria d'Albal [E-VAar, Reial Cancelleria, 47, f. 133r]. La condició de capellà major de la capella reial que li atribueix el capítol valencià el 18 de març de 1437 deu ser una confusió, puix aquest càrrec es reservava per ordinació del rei Pere el Cerimoniós a l'abat de Santes Creus [E-VAc, 3532, f. 38r-42r, 18 de març de 1436; sobre els oficis de la capella reial d'Aragó, vegeu Francesc VILLANUEVA SERRANO, *A la honor e mostrar stado: La música en la corte de Juan II de Aragón*, p. 102-114].

77. «Cum honorabilis Anthonius Sanç, canonicus et prepositus sedis Valencie die dominica decima septima marcii anno a nativitate Domini millesimo cccc tricesimo septimo sicut Domino placuit decesserit [...]» [E-VAc, 3532, 20 de març de 1437, f. 38r-42r]. La data del traspàs proporcionada per Pilar de Insausti i Adolfo Vigil és el 18 de febrer del mateix any, però el document que citen no proporciona aquesta informació [Pilar de INSAUSTI MACHINANDIARENA i Adolfo VIGIL DE INSAUSTI, *Mossén Anthoni Sanç: El guardián del Santo Cáliz*, p. 31].

78. E-VAc, 3532, f. 38r-42r. A més posseïa 26 llibres de diverses matèries (litúrgia, literatura, gramàtica, religió, filosofia) entre els quals també hi havia un llibre en pergamí que contenia «lo cant nou». Una síntesi dels béns de l'inventari a la casa canonical pot trobar-se a Pilar de INSAUSTI MACHINANDIARENA i Adolfo VIGIL DE INSAUSTI, *Mossén Anthoni Sanç: El guardián del Santo Cáliz*, p. 35-48.

79. Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*, p. 110.

80. Manuel CARBONERES, *Relación y esplicación histórica de la solemne Procesión del Corpus, que anualmente celebra la ciudad de Valencia*, p. 47-48. Entre els béns del músic a la casa canonical hi havia «una caixa d'alber en la qual havia certes barbes, e coronas e entrameses del Corpus Christi» [E-VAc, 3532, 20 de març de 1437, f. 38r-42r].

81. «Ítem, paguí al rector del Real per compra de hun libre de cant d'orgue de obres de mossèn Anthoni Sanç en pergamins... III lliures, VI sous» [E-VAc, 1291, any 1437, f. 21v, s/d]. El pagament es feu el 3 de juliol de 1437, dia de l'anterior assentament datat de l'any en el llibre, o poc després.

La mort d'Antoni Sanç va cloure un període en el procés de conformació i consolidació de l'ofici de mestre de les escoles del cant, caracteritzat per l'absència de delegació de les funcions de rector d'aquestes escoles per part dels canonges titulars. A partir del 1437, en els capítols pasquals localitzats del segle XV i primers anys del XVI es designarà habitualment, llevat de comptadíssimes excepcions, un canonge titular i un substitut no capitular, l'anomenat més comunament *mestre de les escoles del cant*, una figura escollida pels seus mèrits musicals que garantirà una professionalitat, especialització i dedicació més gran. Aquest darrer serà l'ofici que, a partir de les acaballes de segle o començament del següent, passarà a anomenar-se *mestre de capella* a la seu valenciana.

APÈNDIX. NOMENAMENTS DE TITULAR I SUBSTITUT EN LA RECTORIA DE LES ESCOLES DEL CANT, 1392-1437

<i>Data</i>	<i>Titular</i>	<i>Substitut</i>	<i>E-VAc</i>
17-04-1392	Pere d'Alcalà	—	3548, 10r-12v
17-04-1393	Pere d'Alcalà	—	3548, 64r-65r
22-02-1394	Bartomeu Agostí	—	3548, 120r-121v
14-04-1395	Pere d'Alcalà	—	3548, 143v-144v
07-04-1396	—	—	3548, 155r-156r
27-04-1397	Simó d'Amor, Bartomeu d'Oliva	—	3548, 169r-170v
10-04-1398	Simó d'Amor, Bartomeu Julià	—	3548, 180r-180v
03-04-1399	Simó d'Amor	—	3548, 186r-187v
21-04-1400	Simó d'Amor	—	3579, 2r-3v
11-04-1401	Guerau Llançol [capitular]	—	3579, 20r-21v
17-04-1402	Berenguer Scampa [capitular]	—	3579, 33r-34v
20-04-1403	Berenguer Scampa [capitular]	Simó d'Amor, Pere d'Alcal[à]	3579, 45r-46v
02-04-1404	Pere Guitart [capitular]	—	3579, 62r-63v
26-04-1405	Pere Guitart [capitular]	—	3579, 86r-87v
15-04-1406	Berenguer Scampa [capitular]	—	3579, 101r-102v
13-04-1407	Berenguer Scampa [capitular]	—	3579, 121r-122v
27-04-1408	Jaume Borraç [capitular] ⁸²	—	3579, 158r-159v

82. Quan només mancaven dos mesos per finalitzar l'any administratiu de 1408, per motius desconeguts, el capítol va encomanar les escoles del cant al sotscabiscol Guillem Bernuç [E-VAc, 3579, f. 175v, 1 de març de 1409]. Aquest prevere ja era beneficiat a la seu el 1396 i set anys després era

<i>Data</i>	<i>Titular</i>	<i>Substitut</i>	<i>E-VAc</i>
20-04-1409	Berenguer Scampa [capitular] ⁸³	—	3579, 177r-178v
14-04-1410	Joan Martorell [capitular]	—	3579, 200r-202v
20-04-1411	Jaume Borraç [capitular]	—	3579, s/f
27-04-1412	Jaume Borraç [capitular]	—	3582, 8v-9v
27-04-1413	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 21r-22r
18-04-1414	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 39r-40v
09-04-1415	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 76v-77v
30-04-1416	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 90r-91v
22-04-1417	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 101v-102r
19-04-1418	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 111v-112v
27-04-1419	Pere Guitart [capitular]	—	3582, 131r-132v
17-04-1420	Cabiscol [Pere Guitart]	—	3582, 140v-142r
07-04-1421	Cabiscol [Pere Guitart]	—	3582, 145v-146v
24-04-1422	Cabiscol [Pere Guitart]	—	3582, 157r-158v
09-04-1423	Cabiscol [Pere Guitart]	—	3582, 162r-163r
28-04-1424	Antoni Sanç [capitular]	Simó d'Amor	3582, 166v-167v
17-04-1425	Miquel de Palomar [capitular]	Lleonard Tallander, mestre Mateu	3582, 177r-178v
06-04-1426	Antoni Sanç [capitular]	[en blanc]	3582, 184r-185v
29-04-1427	Antoni Sanç [capitular]	[en blanc]	3582, 197r-198v
07-04-1428	Antoni Sanç [capitular]	[en blanc]	3582, 206r-207v
31-03-1429	Simó Salvador [capitular]	[en blanc]	3582, 214r-215r
28-04-1430	Antoni Sanç [capitular]	—	3582, 229v-231r
1431	Antoni Sanç [capitular]	—	3582, 232v-233v
1432	Antoni Sanç [capitular]	—	3582, 236r-237r
1433	Antoni Sanç [capitular]	—	3582, 239r-240r
1434	—	[en blanc]	3582, 242r-243r

capellà de la reina Maria de Luna [E-VAc, 3664, 24 de març de 1396; E-VAc, 3671, 10 de novembre de 1403. Consta que ja posseïa una de les sotscabiscolies el 1406 [E-VAc, 3672, 15 d'octubre de 1406]. Va permutar aquesta plaça el 6 de novembre o pocs dies abans amb un benefici a l'altar de sant Antoni amb Simó d'Amor [E-VAc, 3582, f. 160v-161r]. Va gaudir de la rectoria de Xirivella almenys en el període 1423-1437 [E-VAc, 3658, 11 de desembre de 1423; E-VAc, 3532, 17 de maig de 1437].

83. En morir Scampa durant aquest mateix any, el capítol va nomenar per a aquesta responsabilitat el canonge Jaume Borraç [E-VAc, 3579, f. 188r, 31 de juliol de 1409].

<i>Data</i>	<i>Titular</i>	<i>Substitut</i>	<i>E-VAc</i>
1435	Antoni Sanç [capitular]	[en blanc]	3582, 245r-246r
14-04-1436	Antoni Sanç [capitular]	[en blanc]	3533, 8r-11v
13-04-1437	Francesc Rovira [capitular]	Guillem Çolina	3533, 21r-23r

BIBLIOGRAFIA

- ANGLÈS, Higini. *El còdex musical de Las Huelgas*. Vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Biblioteca de Catalunya, 1931.
- «La música sagrada de la capilla pontificia de Avignon en la capilla real aragonesa durante el siglo XIV». *Anuario Musical*, núm. 12 (1957), p. 35-44.
  - «“De cantu organico”. Tratado de un autor catalán del siglo XIV». *Anuario Musical*, núm. 13 (1958), p. 3-24.
  - «Gracian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429». A: LÓPEZ-CALO, José (ed.). *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1975a, p. 753-763. [Primera publicació a: *Festschrift für Guido Adler*. Viena, 1930, p. 64-70]
  - «La música en la corte del rey Don Alfonso V de Aragón, el Magnánimo (años 1413-1420)». A: LÓPEZ-CALO, José (ed.). *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1975b, p. 913-962. [Primera publicació a: *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*. Reihe 1, Band 8. Münster: Aschendorff, 1940, p. 339-380]
  - «La música en la corte real de Aragón y de Nápoles durante el reinado de Alfonso V el Magnánimo». A: LÓPEZ-CALO, José (ed.). *Hygini Anglés: Scripta Musicologica*, II. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1975c, p. 963-1028. [Primera publicació a: *Cuadernos de Trabajos de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma*, vol. IX (1961), p. 81-142]
- BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de. *Tres cartas autógrafas e inéditas de Antonio Tallander, mossén Borra, maestro de los albardanes de D. Fernando el de Antequera*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús, 1895.
- CARBONERES, Manuel. *Relación y explicación histórica de la solemne Procesión del Corpus, que anualmente celebra la ciudad de Valencia*. València: Imp. de J. Doménech, 1873.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador. *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*. Vol. 1. València: Imprenta Hijo de F. Vives Mora, 1925.
- CLIMENT, José. «La capilla de música de la catedral de Valencia». *Anuario Musical*, núm. 37 (1982), p. 55-69.
- «Las capillas musicales. La transición al barroco». A: *Historia de la música de la Comunidad Valenciana*. València: Prensa Alicantina: Prensa Valenciana, 1992, p. 141-160.
  - «Valencia. II. Edades Antigua y Media». A: CASARES RODICIO, Emilio (ed.). *Diccionario de la música española e hispanoamericana*. Vol. 10. Madrid: Sociedad General de Autores y Editores, 2002, p. 646-647.

- CLIMENT, José. «Valencia. II. Edades Antigua y Media». A: CASARES RODICIO, Emilio (ed.). *Diccionario de la música valenciana*. Vol. 2. Madrid: Iberautor Promociones Culturales, 2006, p. 524-525.
- CUELLA ESTEBAN, Ovidio. *Bulario aragonés de Benedicto XIII*. Vol. III: *La curia de Peñíscola (1412-1423)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 2006. (Fuentes Históricas Aragonesas; 40)
- FURIÓ, Antoni. «Música i músics a la Ribera del Xúquer en la baixa edat mitjana». A: ARMENGOL MACHÍ, Pau (ed.). *Estudis històrics sobre la Ribera del Xúquer. XV Assemblea d'Història de la Ribera. Benimodo, novembre de 2012*. Benimodo: Ajuntament de Benimodo, 2015, p. 91-126.
- GIMÉNEZ SOLER, Andrés. *Itinerario del rey Don Alonso de Aragón el que ganó Nápoles*. Saragossa: Escar, 1909.
- GIRONA LLAGOSTERA, Daniel. *Itinerari del rey en Martí (1396-1410)*. Barcelona: Imprempta de Henrich y C.^a en Comandita, 1916.
- GÓMEZ-FERRER, Mercedes. *El Real de Valencia (1238-1810): Historia arquitectónica de un palacio desaparecido*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2012.
- GÓMEZ MIEDES, Bernardino (ed.). *Epitome, sive compendium constitutionum sanctae metropolitanae ecclesiae valentinae*. València: Pere Patrici Mey, 1582.
- GÓMEZ MUNTANÉ, Maricarmen. *La música en la casa real catalano-aragonesa: 1336-1442*. Barcelona: Antoni Bosch, 1979.
- *El manuscrito M 971 de la Biblioteca de Catalunya (Misa de Barcelona)*. 2a ed. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989. [Separata del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, x (1982-1984), 1986]
- *La música medieval en España*. Kassel: Reichenberger, 2001.
- HAYBURN, Robert F. *Papal legislation on sacred music, 95 A.D. to 1977 A.D.* Collegeville: The Liturgical Press, 1979.
- INSAUSTI MACHINANDIARENA, Pilar de; VIGIL DE INSAUSTI, Adolfo. *Mossén Anthoni Sanç: El guardián del Santo Cáliz*. València: Consell Valencià de Cultura, 2017. (Serie Minor; 7)
- JUAN LLOVET, María Elvira. *Música religiosa en los pueblos del valle de Albaida (del s. XVII hasta los inicios del s. XX)*. Vol. I. Tesi doctoral. València: Universitat de València. Servei de Publicacions, 2009.
- MIQUEL JUAN, Matilde. *Retablos, prestigio y dinero: Talleres y mercado de pintura en la Valencia del gótico internacional*. València: Universitat de València, 2008.
- OTAÑO, Nemesio. *La música religiosa y la legislación eclesiástica*. Barcelona: Viuda de J. M. Llobet, 1912.
- PERARNAU, Josep. *Felip de Malla: Correspondència política*. Vol. I. Barcelona: Barcino, 1978.
- PÉREZ DE MIEDES, Miguel (ed.). *Constitutiones sive ordinationes insignis metropolitanae ecclesiae valentinae*. València: Joan Mey, 1546.
- PONS ALÓS, Vicente; CÁRCCEL ORTÍ, M. Milagros. «Los canónigos de la catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía». *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 35, núm. 2 (2005), p. 907-950.
- RAMÓN MARQUÉS, Nuria. *La iluminación de manuscritos en la Valencia gótica (1290-1458)*. València: Generalitat Valenciana: Biblioteca Valenciana, 2007.

- RIPOLL Y VILLAMAJOR, Jaime. «Colección de monumentos para escribir la historia y dar á conocer al caballero catalan, llamado comunmente Mossen Borra, que yace en el claustro de la Santa Iglesia de Barcelona». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. II (1868), p. 77-129.
- RIQUER, Martí de (ed.). *Obras de Bernat Metge*. Barcelona: Universidad de Barcelona. Facultad de Filosofía y Letras, 1959.
- ROMITA, Fiorenzo. *Jus Musicae Liturgicae*. Roma: Edizioni Liturgiche, 1947.
- ROS PÉREZ, Vicent. «Vitralls harmònics de la Seu de Xàtiva (2): El músic Antoni Sanç, entre els interessos de les Corts Reial i Pontificia». *Caminem Junts*, núm. 69 (novembre-desembre 2004), p. 53-57.
- RUBIO VELA, Agustín. *Epistolari de la València medieval*. Vol. II. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- RUIZ JIMÉNEZ, Juan. «La difícil transición hacia el Renacimiento». A: GÓMEZ MUNTANÉ, Maricarmen (ed.). *Historia de la música en España e Hispanoamérica*. Vol. 1. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España, 2009, p. 319-365.
- «Cathedral soundscapes: Some new perspectives». A: KNIGHTON, Tess (ed.). *Companion to music in the age of the catholic monarchs*. Leiden: Brill, 2017, p. 242-281.
- RUIZ DE LIHORY, José. *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*. València: Establecimiento Tipográfico Doménech, 1903. [Reimpresió a València: Librerías París-Valencia, 1987]
- RYDER, Alan. *Alfonso el Magnánimo: Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*. València: Alfons el Magnànim: Generalitat Valenciana, 1992.
- SÁENZ DE AGUIRRE, José (ed.). *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis, epistolarumque decretalium celebriorum, necnon plurium monumentorum veterum ad illam spectantium*. Vol. IV. Roma: Johannes Jacobus Komarek, 1693.
- SANCHIS Y SIVERA, José. *La catedral de Valencia: Guía histórica y artística*. València: Imprenta de Francisco Vives Mora, 1909. [Reimpresió a València: Librerías París-Valencia, 1990]
- *El Santo Cáliz de la Cena*. València: Librería Suc. de Badal, 1914a.
- *Pintores medievales en Valencia*. Barcelona: Tipografía L'Avenç; Massó, Casas & C.^a, 1914b.
- «Organeros medievales en Valencia». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 86 (abril-juny 1925), p. 467-473.
- «La enseñanza en Valencia en la época foral». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 108 (1936), p. 147-179, 661-696.
- *Estudis d'història cultural*. Edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- SIERRA, Sylvie. *La vie musicale à la cathédrale de Valencia au XVème siècle*. Memòria de magisteri. París: Université de Paris-Sorbonne, 1985.
- VILLANUEVA SERRANO, Francesc. «Mateo Flecha, el Viejo, en la catedral de Valencia: sus dos períodos de magisterio de capilla (1526-1531? y 1539-1541) y su entorno musical». *Anuario Musical*, núm. 64 (2009), p. 57-108.

- VILLANUEVA SERRANO, Francesc. «The great organ of Valencia cathedral, 1460-71. A lost instrument». *The Organ Yearbook*, vol. 43 (2014), p. 7-31.
- *A la honor e mostrar stado: La música en la corte de Juan II de Aragón*. Madrid: Sociedad Española de Musicología, 2016.
- «Una perspectiva prosopogràfica dels oficis musicals de la catedral de València en temps de Guillem de Podio, 1480-1505». *Anuario Musical*, núm. 72 (2017), p. 9-50.